

LX. Hæc disputatio, si quæstioni illi solvendæ sufficit, sufficiat. Si autem respondetur, cavendum esse ne quisquam Deo tribuendum putet peccatum, quod admittitur per liberum arbitrium, si in eo quod dicitur: « Quid » habes, quod non accepisti¹, » propterea etiam voluntas qua credimus, dono Dei tribuitur, quia de libero existit arbitrio, quod cum crearemur accepimus. Attendat, et videat, non ideo tantum istam voluntatem divino muneri tribuendam, quia ex libero arbitrio est quod nobis naturaliter concreatum est; verumetiam quod visorum suasionibus agit Deus, ut velimus, et ut credamus, sive extrinsecus per evangelicas exhortationes, ubi et mandata legis aliquid agunt, si ad hoc admonent hominem infirmitatis suæ, ut ad gratiam justificantem credendo confugiat, sive intrinsecus, ubi nemo habet in potestate quid ei veniat in mentem, sed consentire vel dissentire propriæ voluntatis est. His ergo modis quando Deus agit cum anima rationali², ut ei credat, neque enim credere potest quodlibet libero arbitrio, si nulla sit suasio vel vocatio cui credat; profecto et ipsum velle credere Deus operatur in homine, et in omnibus misericordia ejus prævenit nos: consentire autem vocationi Dei, vel ab ea dissentire, sicut dixi, propriæ voluntatis est. Quæ res non solum non infirmat quod dictum est: « Quid enim habes quod non » accepisti³: verumetiam confirmat, Accipere quippe et habere anima non potest dona, de quibus hoc audit, nisi consentiendo: ac per hoc quid habeat, et quid accipiat, Dei est: accipere autem et habere utique accipientis et habentis est. Jam si ad illam profunditatem scrutandam quisquam nos coarctet, cur illa ita suadeatur ut persuadeatur, illi autem non ita; duo sola occurrunt interim

¹ 1 Cor. iv, 7. — ² Vide lib. 1. ad Simplicianum, c. 2. — ³ 1 Cor. iv, 7.

quæ respondere mihi placeat: « O altitudo divitiarum⁴! » et, « Numquid iniquitas apud Deum²? » Cui responsio ista displicet quærat doctiores, sed caveat ne inveniat præsumptores.

LXI. Concludamus igitur librum aliquando, cujus tanta prolixitate utrum aliquid egerimus, nescio: non apud te, cujus fidem scio; sed apud animos eorum propter quos me scribere voluisti: qui non contra nostram, sed (ut mitius loquar, et non dicam illius qui in suis Apostolis est locutus), certe contra tanti Apostoli Pauli, non unam sententiam, sed tam vehementem, tam intentam vigilemque conflictationem malunt suam defensitare sententiam, quam eum audire « Obsecrantem per misericordiam Dei, » et dicentem: « Per gratiam Dei quæ » data est illi, non plus sapere, præter quam oportet sapere, sed sapere ad temperantiam, unicuique sicut Deus » partitus est mensuram fidei³. »

LXII. Tu autem quid mihi proposueris, et quid tam longo disputationis hujus opere effecerimus adverte. Movit te certe quemadmodum dictum fuerit, fieri posse, ut sit homo sine peccato, si voluntas ejus non desit, ope adjuvante divina; quamvis nemo tam perfectæ justitiæ in hac vita fuerit, vel sit, vel futurus sit. Sic enim hoc ipsum in illis prius ad te conscriptis libris⁴ proposui: Si a me quærat, inquam, utrum homo sine peccato possit esse in hac vita: confitebor posse per Dei gratiam, et liberum ejus arbitrium: ipsum quoque liberum arbitrium ad Dei gratiam, hoc est, ad Dei dona pertinere non ambigens; nec tantum ut sit, verumetiam ut bonum sit, id est, ad facienda mandata Domini convertatur; atque ita Dei gratia, non solum ostendat quid faciendum sit, sed adjuvet

¹ Rom. xi, 33. — ² Id. ix, 14. — ³ Id. xii, 3. — ⁴ Lib. 2. de peccat. merit. cap. 6.

etiam, ut fieri possit quod ostenderit. » Tibi autem absurdum visum est, sine exemplo esse rem quæ fieri potest. Hinc exorta est hujus libri quæstio, ac per hoc ad nos pertinebat ostendere, fieri posse aliquid quamvis desit exemplum. Hinc ex Evangelio et ex Lege quædam posuimus in sermonis hujus exordio, sicut de cameli transitu per foramen acus ¹, et de duodecim millibus legionum Angelorum ², qui potuerunt si vellet pugnare pro Christo ³, et de illis gentibus quas Deus dicit potuisse se a facie populi sui semel exterminare ⁴: quæ omnia facta non sunt. His addi possunt etiam illa quæ leguntur in libro Sapientiae ⁵, quam multa posset nova tormenta Deus exercere in impios ad nutum sibi serviente creatura, quæ tamen non exercuit. Potest et de monte illo, quem fides in mare transferret ⁶: quod tamen nusquam factum, vel legimus, vel audivimus (15). Quisquis enim horum aliquid Deo dixerit esse impossibile, vides quam desipiat, quamque adversus fidem Scripturæ ejus loquatur. Multa alia hujusmodi possunt occurrere vel legenti vel cogitanti, quæ possibilia Deo negare non possumus, quamvis eorum desit exemplum.

LXIII. Sed quia dici potest, illa opera esse divina, juste autem vivere ad nostra opera pertinere: suscepi ostendere etiam hoc opus esse divinum; et hoc egi libro isto loquacius fortasse quam sat est: sed contra inimicos gratiæ Dei etiam parum mihi dixisse videor; nihilque me tam multum dicere delectat, quam ubi mihi et Scriptura ejus plurimum suffragatur, et id agitur, ut qui gloriatur in Domino gloriatur ⁷, et in omnibus gratias agamus Domino Deo nostro sursum cor habentes, unde a Patre luminum omne datum optimum et omne donum perfectum est ⁸. Nam si propterea non est opus Dei, quia per nos agi-

¹ Matth. xix, 24. — ² Id. xxvi, 53. — ³ Deut. xxxi, 3. — ⁴ Judic. ii, 3. — ⁵ Sap. xvi, 24. — ⁶ Marc. xi, 23. — ⁷ 2 Cor. x, 17. — ⁸ Jacob. i, 17.

tur, vel quia illo donante nos agimus, nec illud est opus Dei, ut mons transferatur in mare; quia per fidem hominum fieri posse Dominus dixit, et hoc ipsorum operi attribuit, dicens: « Si habueritis in vobis fidem tanquam » granum sinapis, dicetis monti huic: Tollere et mittere in » mare, et fiet, et nihil impossibile erit vobis ¹. » Certe « Vobis » dixit, non, mihi aut Patri: et tamen hoc nullo modo facit homo, nisi illo donante et operante. Ecce quemadmodum sine exemplo est in hominibus perfecta justitia, et tamen impossibilis non est. Fieret enim, si tanta voluntas adhiberetur, quanta sufficit tantæ rei. Esset autem tanta, si et nihil eorum quæ pertinent ad justitiam nos lateret, et ea sic delectarent animum, ut quidquid aliud voluptatis dolorisve impedit, delectatio illa superaret: quod ut non sit, non ad impossibilitatem, sed ad iudicium Dei pertinet. Quis enim nesciat, non esse in hominis potestate quid sciat, nec esse consequens, ut quod appetendum cognitum fuerit appetatur, nisi tantum delectet, quantum diligendum est? Hoc autem sanitatis est animæ.

LXIV. Sed fortasse quispiam putaverit, nihil nobis deesse ad cognitionem justitiæ, quod Dominus verbum consummans et brevians super terram ² dixit in duobus præceptis totam legem prophetasque pendere; nec ea tacuit, sed verbis apertissimis prompsit: « Diliges, inquit, » Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima » tua, et ex tota mente tua; et diliges proximum tuum tanquam te ipsum ³. » Quid verius, his impletis impleri omnino justitiam? Verumtamen qui hoc attendit, etiam illud attendat, quam in multis offendamus omnes, dum putamus Deo, quem diligimus, placere, vel non displicere

¹ Marc. xi, 23; Luc. xvi, 6; Matth. xvii, 20. — ² Isai. x, 23, et Rom. ix, 28. — ³ Matth. xxii, 40.

quod facimus¹; et postea per Scripturam ejus, sive certa et perspicua ratione commoniti, cum didicerimus quod ei non placeat, poenitendo precamur ut ignoscat. Plena humana vita est documentis talibus. Unde autem minus novimus quid ei placeat, nisi quia et ipse minus notus est nobis? « Videmus enim nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem². Quis vero existimare audeat, cum eo ventum fuerit, quod ait: « Ut cognoscam sicut » et cognitus sum³, » tantam Dei dilectionem fore contemplatoribus ejus, quanta fidelibus nunc est: aut ullo modo hanc illi tanquam de proximo comparandam? Porro si quanto major notitia, tanto erit major dilectio: profecto nunc quantum deest dilectioni, tantum perficiendæ justitiæ deesse credendum est. Sciri enim aliquid vel credi, et tamen non diligi potest: diligi autem quod neque scitur neque creditur, non potest. At si credendo ad tantam dilectionem sancti pervenire potuerunt, qua certe majorem in hac vita esse non posse Dominus ipse testatus est, ut animam suam pro fide vel pro fratribus ponerent⁴: cum ab hac peregrinatione, in qua per fidem nunc ambulatur⁵, perventum erit ad speciem, quam nondum visam speramus, et per patientiam expectamus⁶, procul dubio et ipsa dilectio non solum supra quam hic habemus, sed longe supra quam petimus et intelligimus erit⁷: nec ideo tamen plus esse poterit, quam ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente. Neque enim restat in nobis aliquid quod addi possit ad totum; quia si restabit aliquid, illud non erit totum. Proinde hoc primum præceptum justitiæ, quo jubemur diligere Deum ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente⁸, cui est de proximo diligendo alterum consequens, in illa vita imple-

¹ Jacob. 111, 2. — ² 1 Cor. XIII, 12. — ³ Ibid. — ⁴ Joan. xv, 13. — ⁵ 2 Cor. v, 7. — ⁶ Rom. VIII, 23. — ⁷ Ephes. 111, 20. — ⁸ Matth. XXII, 37.

bimus, cum videbimus facie ad faciem¹. Sed ideo nobis hoc etiam nunc præceptum est², ut admoneremur quid fide exposcere, quo spem præmittere, et obliviscendo quæ retro sunt, in quæ anteriora nos extendere debeamus³. Ac per hoc, quantum mihi videtur, in ea quæ perficienda est justitia multum in hac vita ille profecit, qui quam longe sit a perfectione justitiæ, proficiendo cognovit.

LXV. Sed si dici potest quædam justitia minor huic vitæ competens, qua justus ex fide vivit⁴, quamvis peregrinus a Domino, et ideo per fidem ambulans, nondum per speciem⁵: non absurde dicitur etiam ad istam pertinere ne peccet. Neque enim, si esse nondum potest tanta dilectio Dei, quanta illi cognitioni plenæ perfectæque debetur, jam culpæ deputandum est. Aliud est enim totam nondum assequi charitatem, aliud nullam sequi cupiditatem. Quamobrem debet homo, quamvis longe minus amet Deum, quam eum potest amare conspectum, nihil tamen appetere illicitum: sicut etiam in his quæ adjacent sensibus corporis, potest oculus nullis tenebris delectari, quamvis non possit in fulgentissima luce defigi. Verum ecce jam talem constituamus animam humanam in hoc corruptibili corpore, quæ etsi nondum illa supereminentissima perfectione charitatis Dei omnes motus terrenæ libidinis absorbuerit atque consumpserit, attamen in ista minore justitia ad illicitum aliquid operandum eidem libidini nulla inclinatione consentiat: ut ad illam vitam jam immortalem pertineat: « Diliges Dominum » Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et » ex tota virtute tua⁶; » ad hanc autem: « Non regnet » peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desiderii ejus⁷: » ad illam: « Non concupisces⁸; » ad is-

¹ 1 Cor. XIII, 12. — ² Vide lib. de perfectione just. c. 8. — ³ Philip. 111, 13. — ⁴ Rom. 1, 17. — ⁵ 2 Cor. v, 7. — ⁶ Deut. VI, 5. — ⁷ Rom. VI, 12. — ⁸ Exod. XX, 17.

tam : « Post concupiscentias tuas non eas ¹ : » ad illam nihil amplius quærere, quam in ea perfectione persistere ; ad istam, hoc quod agit in opere habere, et illius perfectionem pro mercede sperare : ut per illam justus sine fine vivat in specie, quam in ista desideravit ; per hanc autem justus vivat ex fide, in qua illam certo fine desiderat. (His (16) constitutis peccatum erit hominis ex fide viventis, aliquando alicui delectationi illicitæ consentire : non tantum in illis horrendis facinoribus et flagitiis perpetrandis, verumetiam in levioribus ; ut vel aurem alicui voci quæ audienda non esset, vel linguam alicui quæ dicenda non esset, accommodet ; vel in ipso corde aliquid ita cogitet, ut mallet licitum quod male delectat, et per præceptum scitur illicitum : etiam ista quippe consensus est ad peccatum, quæ utique fieret, nisi poena terreret). Tales justus ex fide viventes, non opus habent dicere : « Dimitte » nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus » nostris ² » falsumque esse convincunt, quod scriptum est : « Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens ³ » et illud : « Si dixerimus quia peccatum non habemus, » nosmetipsos decipimus, et veritas in nobis non est ⁴ » et illud : « Quia non est homo qui non peccabit ⁵ » et illud : « Non est justus in terra qui faciet bonum et non peccabit ⁶ » (utrumque enim hoc testimonium non de præterito dicit, id est, peccavit, sed de futuro, id est : « Peccabit : ») et si qua alia in hanc sententiam sancta Scriptura commemorat. Sed quoniam hæc falsa esse non possunt, illud esse consequens video, ut qualem libet vel quantam libet in hac vita potuerimus definire justitiam, nullus in ea sit hominum qui nullum habeat omnino peccatum ; omnique homini sit necessarium dare ut detur illi, dimittere

¹ Eccli. xviii, 30. — ² Matth. vi, 12. — ³ Psal. cxlii, 2. — ⁴ 1 Joan. 1 8. — ⁵ 3 Reg. viii, 46. — ⁶ Eccli. vii, 21.

ut dimittatur illi ¹ ; et si quid habet justitiæ, non de suo sibi esse præsumere, sed de gratia justificantis Dei, et adhuc tamen ab illo esurire et sitire justitiam ², qui est panis vivus, et apud quem est fons vitæ ³ : qui sic operatur justificationem in sanctis suis in hujus vitæ tentatione laborantibus ⁴, ut tamen sit et quod petentibus largiter adjiciat, et quod confitentibus clementer ignoscat.

LXVI. Sed inveniant isti, si possunt, aliquem sub onere corruptionis hujus viventem, cui jam non habeat Deus quod ignoscat : nisi tamen eum fateantur non doctrina legis datæ, sed etiam infuso spiritu gratiæ, ut talis esset, adjutum ; non cujusmodi peccati crimen, sed ipsius impietatis incurrent. Sane quanquam talem, si testimonia illa divina competenter accipiant, prorsus invenire non possunt : nullo modo tamen dicendum, Deo deesse possibilitatem, qua voluntas sic adjuvetur humana, ut non solum justitia ista quæ ex fide est ⁵, omni ex parte modo perficiatur in homine, verum etiam illa secundum quam postea in æternum in ipsa ejus contemplatione vivendum est. Quandoquidem si nunc velit in quoquam etiam hoc corruptibile induere incorruptionem ⁶, atque hic inter homines morituros eum jubere vivere minime moriturum, ut tota penitus vetustate consumpta nulla lex in membris ejus repugnet legi mentis ⁷, Deumque ubique præsentem ita cognoscat, sicut sancti postea cognituri sunt, quis demens audeat affirmare, non posse ? Sed quare non faciat, quærunt homines : nec qui quærunt, se attendunt esse homines. Scio quod sicut impossibilitas, ita et iniquitas non est apud Deum ⁸. Et scio quod superbis resistit, humilibus autem dat gratiam ⁹.

¹ Luc. vi, 38. — ² Matth. v, 6. — ³ Joan. vi, 51. — ⁴ Psal. xxxv, 10. — ⁵ Rom. x, 6. — ⁶ 1 Cor. xv, 53. — ⁷ Rom. vii, 23. — ⁸ Id. ix, 14. — ⁹ Jacob. iv, 6.